

Ігор ЛУЦЕНКО

ПЛЕНЕРНИЙ РУХ ХХІ СТ. НА ЗАКАРПАТТІ ТА ЙОГО ПОГРАНИЧЧІ. КОНСЕРВАТИЗМ, МОДИФІКАЦІЇ, НОВАТОРСТВО

У дослідженні ставляться завдання щодо виявлення причин, механізмів і рушіїв, які стимулювали активізацію плерного руху на Закарпатті та пограничних регіонах у ХХІ столітті. З точки зору ретроспективного методу аналізу в контексті розвитку плерного руху беруться до уваги проблеми модифікації плеру як мистецького явища в образотворчому мистецтві сьогодні. Аналізуються мотиваційні концепції творчості художників у плері, а також образно-стилістичні втілення окремих мистецьких особистостей. Проводиться спроба виявлення принципів та форм ідейного впровадження у творчий процес через плер в контексті потреб мистецького середовища сьогодення.

Ключові слова: плерний рух, творчий метод, концепція, мистецьке середовище.

© І. ЛУЦЕНКО, 2016

В супереч багатьом твердженням про активний рух в сучасному мистецтві не реалістичних, абстрактно-формальних, безпредметно-умовних концепцій, пропонується спроба аналітичного зрізу проблеми в контексті плерного руху в Закарпатті ХХІ століття. З огляду на давні традиції плеру та його участь у формуванні окремих віх мистецького простору минулих сторіч є необхідність розгляду цього явища в аспекті сьогодення на прикладі регіонального мистецького простору.

Плерні студії у власному абсолютному вимірі, в межах трактування — практика на відкритому повітрі (plein-air), залишаються творчим тереном пошуків та експериментів для багатьох художників теперішнього часу. Шляхи застосування засобу плеру в минулі епохи доводять, що й сьогодні це явище не вичерпало можливостей власних модифікацій. Впровадження новітніх творчо-методичних ідей через плер та наступних втілень в умовах майстерні характерно для багатьох митців і на Закарпатті. Мотивація концептуальних рішень та засади новаторства, гіперболи чи трансформації візуальних об'єктів знаходять власну нішу щодо вирішення часових мистецьких впроваджень.

Можливо, предметна аргументація окремих питань мистецтва стає приводом для розв'язання низки питань щодо їх ролі й актуальності в мистецько-культурному просторі. Запропонована тема умотивована незначними дослідницькими напрацюваннями, а в окремих її сегментах відсутністю подібних думок та аргументів. Аналіз шляхів розвитку плеру як одного із мистецьких засобів у першому десятилітті ХХІ ст. постає актуальним, оскільки є особливий прецедент — активність плерного руху ХХІ ст. взагалі в українському образотворчому мистецтві, та на Закарпатті зокрема.

Порушена проблема висвітлювалася локально, окреслюючи коло питань кожної мистецької акції в контексті проведення окремо кожного плеру. Такі спроби набули фази активності в кінці ХХ століття. Плерний процес на Закарпатті висвітлювався переважно в фахових виданнях, інтернет-ресурсах, наукових журналах, періодиці, а в більшості випадків це вступні статті до каталогів плерів або виставок, що їх супроводжували. На сучасному етапі з'явилися ґрунтовні публікації про явище плеру в регіоні і його проблематику. Зокрема, це є праці О. Федорука [7], аналітичні думки В. Сабірової [6], дисертаційні дослідження

О. Чурсіна та інших. В регіональному просторі мистецтвознавчих чи культурологічних досліджень запропонована проблема залишається недостатньо опрацьованою, що зумовлює актуальність аналізу мистецького явища пленеру в регіональному творчому осередку та пограниччі.

Ставиться завдання виявити коло питань, які стосуються сучасного пленерного руху в Закарпатті та пограниччі. Серед найбільш актуальних — виносяться принципи його модифікації як явища творчої праці на відкритому повітрі та його місце у сучасному мистецькому просторі. Виявити його консервативні шляхи та, разом з тим, розглянути новітні творчі методи, інспіровані процесом пленерної роботи чи імпресією, почерпнутою з оточуючого середовища. В окремих випадках висвітлити питання предмету римейків чи псевдореалістичних рішень, які мають місце в сучасному пленерному русі як в середовищі професійних митців, так і аматорів.

Вагомим явищем мистецького простору Європи та, зрештою, й світового, пленер уже понад півтора століття залишається одним із вагомих сегментів у контексті творчих рішень художників, а в багатьох випадках залишається засобом вирішення проблем кольору, форми, композиції чи мотиватором мистецьких концепцій. Незважаючи на активну зміну стилів і напрямів у ХІХ ст. та значне прискорення цього процесу в ХХ ст., пленерний рух завжди мав місце в творчості окремих митецьких персоналій, груп, шкіл чи колоній. Особливий статус це явище посідає в традиціях закарпатського образотворчого мистецтва, зокрема в сегменті живопису. Започаткування пленеру в регіоні належить художнику і мистецькому педагогу європейського значення Ш. Голлоші, який в кінці ХІХ ст. розпочав пленерну активність у м. Нодьбаньо (сьогодні місто Бая Марє в Румунії), а згодом, на початку ХХ ст., створив творчу колонію в містечку Тячів (сьогодні Закарпаття). Цей період роботи художника проходив у межах 1902—1918 рр. Для самовдосконалення митець, поряд з учнями, практикував у пленері посеред місцевого ландшафту. Його метою стало дослідження кольору в природі та пошуки засобів й методів передачі повітряного простору і середовища в краєвиді. Значною мірою стимулом такого вдосконалення стало, в першу чергу, переконання митця щодо вирішення проблем мистецтва того часу та окреслення їх міс-

ця в культурі та мистецькій освіті [4, с. 1161]. Вагомим поступом в цей творчий період спостерігаємо активні експерименти, завдяки яким художник вирішує проблеми композиції, кольору та повітряного середовища картини.

У 1920—1940 рр. пленерні студії формують змістовну суть та поняття Закарпатської школи живопису. Активізація митецьких пошуків у середовищі регіонального краєвиду тісно пов'язана з творчою діяльністю Й. Бокшая, Е. Грабовського, А. Ерделі, Ф. Манайла К. Ізаї та їх наступників, які стали ядром регіональної мистецької школи. Завдяки пленерним студіям образотворче мистецтво Закарпаття активно зближується з традиціями народного мистецтва, фольклору, що стає особливістю змістовно-творчої характеристики художників, які працювали в регіоні [3, с. 117]. Традиції пленеру в закарпатському мистецтві протягом ХХ ст. залишалися одними із домінуючих способів та засобів творчого впровадження тем, задумів та рішень у живописі. Слід стверджувати, що сформовані традиції в Закарпатській школі стали незмінними щодо пленеру і в другій половині ХХ століття. Але й сам пленер як спосіб творчого самовираження видозмінювався залежно від низки суб'єктивних та об'єктивних обставин часу. В окремих випадках він ставав деструктивним явищем щодо прогресу мистецтва в регіоні, на що впливали штучне клішування та догматизм радянської доби. Зокрема, такі позиції вносили спроби наслідування природи, що призводило до «омертвлення» активно-кольорової живописної палітри регіонального мистецтва, а інколи переходило до надмірної пафосності чи епігонства.

Пленерний рух у ХХІ ст. для закарпатського мистецтва залишається не тільки визначальним змістом школи живопису, а й способами вираження та інспірування творчих ідей. Красномовно це стверджує О. Федорук: «Колись на славетному Закарпатті світочі української культури на чолі з Й. Бокшаєм, А. Ерделі, Ф. Манайлом, Е. Контратовичем підняли пленерну культуру на височінь. Її рівень продовжує багато сучасників з В. Микитою, І. Бровді, З. Мічкою, В. Свалявчиком, Б. Кузьмою, Б. Коржем та багатьма іншими» [7, с. 14]. Список художників, які приймали активну участь в пленерному русі, можна продовжити, згадуючи не тільки членів Національної спілки художників Укра-

їни, але й інших професійних митців та навіть amatorів чи самодіяльних. Пленер стає засобом торування нових шляхів пошуку колористичних, композиційних та формальних завдань мистецького виміру, та й, зрештою, вирішення проблем творчого екзистенціалізму сьогодення. Як правило, це твердження стосується, здебільшого, професійних художників із значним мистецьким досвідом чи шляхами рішень метафізичного дійства через стан природи. Так або інакше, пленерний рух наповнюється різноплановими творчими особистостями, які мають власні міркування щодо пошуку та вирішення мистецьких проблем часу.

Слід зазначити, що пленерний рух на Закарпатті на початку ХХІ ст. мав власну циклічність активності та пасивності фаз розвитку. У багатьох випадках такі цикли були пов'язані з соціально-економічними обставинами, а інколи на це все впливали причини суб'єктивного характеру. Активізація пленерної діяльності була закладена ще в 1990-х рр., набуваючи більшої динаміки на початку 2000-х років. Вагомою подією та, можливо, одним із початків активного пленерного руху став міжнародний пленер (1991 р.) за організації ЗОНСХУ на перевалі «Кам'янка» (Міжгірський р-н). Подія була приурочена до сторіччя від дня народження А. Ерделі та Й. Бокшая. Учасниками пленеру стали не тільки митці з України, а й із близького зарубіжжя та представники Бельгії, Польщі, Румунії, Фінляндії, Франції та інших країн. По завершенні пленеру була проведена виставка в м. Ужгороді. Окремим мистецьким явищем стали організація міжнародних пленерів 1994—1995 рр., що проводилися на базі готелю «Синяк» за підтримки місцевої влади. Учасниками стали митці, члени НСХУ та закордонні гості з Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини. У 2000 р. мерією м. Мукачева, прийнята програма культурного розвитку міста на десять років. Один із параграфів регламентував проведення щорічних міжнародних тематичних пленерів. Учасниками стали митці з кожної області України, що було вимогою та концепцією, навколо яких відбулося згуртування всеукраїнського культурного середовища. Учасники із закордону представляли багато європейських країн, в тому числі й Китай. В унісон проводилися пленери закордоном, на які були запрошені закарпатські художники. Такі мистецькі акції охоплювали ши-

року мапу європейських країн — Австрія, Бельгія, Голландія, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Франція. З 1991 р. в Угорщині започатковані міжнародні пленери на базах с. Гортобаді (територія Національного парку) та 2006 р. в містечку Гойдусобослов [5]. Пленерна динаміка за участю закарпатських художників відбувалася в Словаччині (2000-ті рр.) в області Орава, м. Наместово, а також під патронатом галереї «Міро» м. Сніна. Згодом така тенденція продовжується за участі галереї «А. Смолака» [2]. Традиції проведення міжнародних пленерів започатковані в 1990-х рр. з активною позицією до продовження в 2000-х рр., виставляють цілі завдання дослідження як мистецтвознавчого, так і культурологічного характеру. Враховуючи окремі сегменти аналізу, слід констатувати, що міжнародний пленер 1990-х рр. ніс в собі, насамперед, стверджуючі пізнавальні та тенденції культурного взаємообміну. Формою такого пізнання відбулися творчі співпраці після довготривалого ізолюваного середовища «залізної завіси». Здебільшого такі процеси стали однією зі спроб модифікувати окремі сегменти стереотипів творчого мислення митців пострадянського простору.

Практики творчих обмінів характерні і для сьогодення. З 2007 р. пленери за участь закарпатських митців щорічно відбуваються в Угорщині за організаційної підтримки «Товариства культури та мистецтв карпатського регіону». Подібні тематичні пленери започатковані з 2014 р. в Румунії. Ідейним та фінансовим організатором виступив Фонд «Союз гуцулів Румунії», який очолює п. Василь Попович з с. Репедя. Метою тематичного пленеру «Гуцули в живописі та фотографії» стало відтворення різними мистецькими засобами (образотворче мистецтво, фотографія) традиції народної архітектури та фольклору, що збереглися в місцевості, де компактно проживають українці (с. Русково) [9]. За участю закарпатських митців проходять щорічні пленери й в інших регіонах Румунії, наприклад с. Окна Шугатак [11], в якому приймають участь митці з близько десяти країн світу, а також в околицях містечка Вішеу де Сус, за участю румунських, французьких та українських художників з робочою назвою «Імпресіонізм у Вішеу де Сус» [10]. Така ситуація дає змогу стверджувати, що мистецькі обмінні процеси в контексті пленерного руху набувають широкого

масштабу, до якого задіяне широке коло учасників з різних країн Європи. Закарпатський регіон та пограниччя відбулися як творчий тандем плерного руху, в якому культурно-мистецькі пріоритети є домінуючими у контексті інтеграції України в європейський простір.

Пленерний рух на Закарпатті сьогодні активно впроваджується на Рахівщині з 2006 р. за підтримки меценатів, а також на Міжгірщині за сприяння громадських організацій ЗОНСХУ, «Митець Верховини», «Спілка художників Карпатські кольори», «Хустська міська картинна галерея» та ін. Творчі плерери об'єднують сьогодні учасників майже з усіх регіонів України. Середовище митців складається як з професійних майстрів, так і з аматорів.

Розглянувши ретроспекцію і сучасний стан плерного руху на Закарпатті, є потреба визначити його особливості, способи модифікації та новаторські впровадження щодо творчого процесу, його мотивацію в контексті засобів і методів образотворення. Окрім того, плерери у 1990-х рр. відбулися як одні із важливих культурних складових, пізнання новітніх європейських мистецьких тенденцій та постали в числі перших, що долучилися до європейських культурних цінностей у пострадянську добу. Зазначений період постав як закономірний етап інтеграції українського та європейського мистецтва за активної участі плерного руху. Окремим завданням постає висвітлення питань творчого методу, способів вираження чи відтворення в полотнах митців на плерерах 1990-х років. Традиційні шляхи рішень (близькі до реалізму чи імпресіонізму) мали місце переважно в митців пострадянського простору. Етюдна робота на природі посідала домінуюче місце, а особливо це стосувалося представників центрально та східноукраїнського плерного вишколу, де подібний консерватизм зберігся й сьогодні. Як свідчать учасники плерерів, митці з європейських країн застосовували інколи відмінні засоби пізнання та відтворення візуальних чи асоціативних об'єктів. Це могли бути фотографування, ескізування, а інколи споглядання. Доволі часто твори представлялися в ключі абстрагованої презентації регіону чи країн походження митців, що стало характерною ознакою європейського мистецького простору сьогодні [8]. Подібною є тенденція багатьох міжнародних плерерів і в теперішній час, прикладом чого стали плерери в румунському с. Окна Шугатаг, де

митці представляють твори (завершальною виставкою), які є презентацією програмового зрізу поставлених завдань плеру [11]. Водночас, творчі пошуки та рішення є абсолютно відмінними щодо форм та способів образотворчого представлення кожного окремого митця. У перших десятиліттях ХХІ ст. плерний рух набуває не тільки активності, але й видозмінюється. В середині цього явища проходить певний синтез: з одного боку — є присутність ознак його первісного призначення — пізнання природи способами її реалістичного відтворення, з іншого боку — втілення дефініцій асоціативних, абстрактних зіставлень предмета візуального споглядання та шляхів втілення. Закономірна тенденційність в мистецтві програмується за постулатами О. Богомазова, де природа може стати предметом подібного зіставлення (примітивного чи наївного мистецтва), окремо відтворення, що збігається з об'єктом (реалістичні тенденції) та абстрагування (безпредметний, асоціативний) [1, с. 464—465]. З інших міркувань, явище плеру проходить етапи сублемативного порядку, коли пейзаж чи краєвид стає предметом переосмислення образу побаченого через форми та засоби домінант втілення композиції, колірної пластики, площини, лінії чи їх структурування або деструкції. Способи впровадження метафізичного образотворення в плерері презентують окремі творчі персоналії, які змістовно доповнюють мистецький плерний рух на Закарпатті та пограниччі. З огляду на традиційні способи у застосуванні плеру залишається його умовна спадковість як засобу відтворення побаченого, що є характерною ознакою плерних традицій закарпатського живопису другої половини ХХ століття. Незаперечним фактом на сучасному етапі плерного руху залишаються форми різнопланових реалістичних трактувань епіки місцевого краєвиду та навіть епігонських чи примітивних рішень, що мають місце й сьогодні.

У професійному мистецтві є власні тенденції розвитку, що будуються на ґрунті взаємообмінів у контексті загальноукраїнських мистецьких традицій. Красномовно творчість закарпатських майстрів доповнюють на плерерах представники Києва, Харкова, Одеси, Львова, Івано-Франківська, а також свого часу й Криму, які особливо гармонійно доповнювали закарпатські плерери. Регіональні осередки представлені індивідуальними особливостями кожної окремо школи, що демонструють як зрілі

автори, так початківці й студенти. У цьому сегменті слід зазначити важливість таких пленерів щодо обміну досвідом, знайомствами з творчими персоналіями, знахідками та окремими традиціями мистецьких шкіл чи груп. Такі взаємини доповнюють, збагачують та стимулюють розвиток пленеру як мистецького явища в регіоні.

Окремою ланкою пленерного руху на Закарпатті можна розглядати учасників самодіяльних творчих груп або аматорів, які, безперечно, займають власну нішу в регіональному мистецькому середовищі. Прикладом творчої праці на пленері є звітна виставка художників Міжгірщини, зокрема «Спілки художників Карпатські кольори», яка нещодавно була презентована в Мукачівській міській картинній галереї [8]. Експоновані твори відтворюють стан пленеру в середовищі художників-аматорів. Живопис є динамічним за своєю колірною структурою та наближений до достовірності у відтворенні чи наслідуванні краєвидів, або, зі слів О. Богомазова, природа є предметом подібного зіставлення. Одночасно типово вирізняються намагання митців витримувати різними засобами характерну ознаку закарпатського мистецтва — особливість кольору чи форми відображення регіонального ландшафту.

Обумовлюючи поставлені завдання, слід стверджувати, що виявлені ретроспективні шляхи розвитку пленерного руху в регіоні та пограниччі дають можливість узагальнити представлений матеріал. Першочергово слід зазначити, що порушена проблема не дає змоги висвітлювати усю глибину процесу пленерного руху. В той же час, запропоноване дослідження можна розглядати як спробу та основу для подальшого аналізу щодо поставлених завдань. Таким чином, можна констатувати, що пленерний рух на Закарпатті активно почав розвиватися з початку 1990-х, започатковуючи традиції в контексті інтеграції з мистецьким середовищем Європи, залучаючи до цього й мистецькі осередки України. Процеси взаємообміну обґрунтовують можливість збагачення творчого досвіду. Подібні перспективи дали змогу розглядати пленер як цілісне мистецьке явище, де мотиваторами стають не тільки феномен чи особливості природного середовища, але й фактори пізнання, дискусії та презентативності творчих напрацювань.

Беручи до уваги процеси ідентифікації явища пленеру в контексті консерватизму, модифікації та но-

ваторства в регіональному мистецтві, слід виокремити наступні аргументи:

- пленер як спосіб реалістичного відтворення природи, або роботи на повітрі в контексті досліджуваного часу зберіг властиві, традиційні способи творчого пошуку — дослідження природи та її мінливості. У багатьох випадках творчі доробки відображали реалістичні шляхи рішення в пейзажному жанрі. У дослідженні виявлено присутність тенденцій, де пленер стає засобом копіювання природного середовища, а в окремих рішеннях з'являються тенденції до наслідування, римейків чи епігонства.

- у творчих упровадженнях на пленері стають спроби образно-метафоричних, декоративних та абстрактних узагальнень природного середовища, в яких домінуючими залишаються якість кольору, форма, композиція та змістовна знаковість картини.

Отже, пленер як мистецьке явище в регіональному мистецтві набув ознак модифікації в сегменті творчих рішень від консервативних засобів й методів до їх розширення, збагачення, а в окремих випадках й новаторства. В цьому сенсі пленерний рух став консолідуючим та актуальним у власних формах мистецьких рішень до потреб і вимог сьогодення.

1. Богомазов О. Живопис та елементи / О. Богомазов // Наука і культура. — Київ, 1989. — С. 464—465.
2. Кузьма Б. «Міжнародна співпраця закарпатських митців»: бесіда із Заслуж. худ. України / записав І. Луценко, Б. Кузьма // Аудиторія. — 2015. — 16 квітня. — (Письмовий запис).
3. Луценко І. Вплив народного мистецтва на формування мистецької освіти Закарпаття / Ігор Луценко // Вісник Львівської національної академії мистецтв. — Львів, 2007. — Спецвип. IV. — С. 110—116.
4. Луценко І. Творчо-методичні принципи живопису III. Голлоші в мистецькій колонії м. Тячева, їх роль у формуванні традицій живопису Закарпаття / Ігор Луценко // Народознавчі зошити. — 2013. — № 6 (114). — С. 1160—1164.
5. Мичка З. «Закарпатські пленери у кінці ХХ століття»: [бесіда з народн. худ. України / записав І. Луценко] З. Мичка // Аудиторія. — 2015. — 7 квітня. — (Письмовий запис).
6. Сабірова В. Десять інтерв'ю — одне питання. Чим для Вас є пленер? / В. Сабірова // Образотворче мистецтво. — 2014. — № 4. — С. 98—101.
7. Федорук О. Пленероманія як показник низького смаку / О. Федорук // Образотворче мистецтво. — 2014. — № 4. — С. 96—97.

8. Виставка громадського об'єднання «Карпатські кольори» у Мукачеві [Електронний ресурс]. — Режим доступу : mukachevo.net/ua/Multimedia/View/272. Виставка-громадського-об-єднання-Карпатські-кольори-у-Мукачеві вільний. — (Загол. з екрана).
9. Пленерні естафети або спроба єднання та збереження культурної спадщини. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.uniuneahutulilor.ro вільний. — (Загол. з екрана).
10. Impresionism pe Valea Vaserului si supercocert de coarde Lauga Mocsanita (VIDEO) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.actualmm.ro/impresionism-pe-valea-vaserului-si-superconcert-de-coarde-langa-mocsanita-video/> вільний. — (Загол. з екрана. румун. мовою).
11. Tabara internationala de pictura «Culori unite in Maramures» la ce-a de-a III-a editie. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://transilvania-tv.ro/tabara-internationala-de-pictura-culori-unite-in-maramures-la-ce-a-de-a-iii-a-editie/>, вільний. — (Загол. з екрана. румун мовою).

Igor Lutsenko

THE PLEIN-AIR MOVEMENT IN ZAKARPATTIA AND ITS BORDERLANDS IN THE XXI CENTURY. CONSERVATISM, MODIFICATIONS, INNOVATION.

The study sets the task of identifying the causes, mechanisms and drivers that stimulated activation of plein-air movement in Zakarpattia and border regions in the XXI century. In terms of the retrospective method of analysis in the context of develop-

ment of plein-air movement, the problems of plein-air modifications as artistic phenomena in art today are considered. Motivational concepts in the works of artists in the plein-air are analyzed, as well as figurative and stylistic implementation of individual artistic personalities. The study tries to identify forms of ideological principles and implementation through the creative process in the context of the needs of plein-air art environment today.

Keywords: plein-air movement, creative method, concept, artistic environment.

Игорь Луценко

ПЛЕНЭРНОЕ ДВИЖЕНИЕ ХХІ ВЕКА В ЗАКАРПАТЬЕ И НА ПОГРАНИЧЬЕ. КОНСЕРВАТИЗМ, МОДИФИКАЦИИ, НОВАТОРСТВО.

В исследовании ставятся задачи по выявлению причин, механизмов и двигателей, которые стимулировали активизацию пленэрного движения в Закарпатье и пограничных регионах в ХХІ веке. С точки зрения ретроспективного метода анализа в контексте развития пленэрного движения принимаются во внимание проблемы модификации пленэра как художественного явления в изобразительном искусстве сегодня. Анализируются мотивационные концепции творчества художников в пленэре, а также образно-стилистические воплощения отдельных творческих личностей. Проводится попытка выявления принципов и форм идейного внедрения в творческий процесс через пленэр в контексте потребностей художественной среды современности.

Ключевые слова: пленэрное движение, творческий метод, концепция, художественная среда.